

CAPUT XLIX.

De indiscreta multiplicatione Ecclesiae, qua in hoc saeculo multi reprobis miscentur electis.

In hoc ergo maligno saeculo, in his diebus malis, ubi per humilitatem praesentem futuram comparat Ecclesia celsitudinem, et timorum stimulis, dolorum tormentis, laborum molestiis, tentationum periculis eruditur, sola spe gaudens, quando sanum gaudet, multi reprobis miscentur bonis; et utrique tanquam in sagem evangelicam colliguntur; et in hoc mundo, tanquam in mari, utrique inclusi retibus indiscrete natant, donec perveniatur ad littus, ubi mali segregentur a bonis, et in bonis tanquam in templo suo, « Sit Deus omnia in omnibus². » Proinde vocem nunc agnoscimus ejus impleri, qui loquebatur in Psalmo: atque dicebat, « Annuntiavi, et locutus sum, multiplicati sunt super numerum³. » Hoc fit nunc, ex quo primum per os praecursoris sui Joannis, deinde per os proprium annuntiavit, et locutus est, dicens: « Agite poenitentiam, appropinquavit enim regnum » caelorum⁴. » Elegit Discipulos, quos et Apostolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, illitteratos⁵: ut quidquid magnum essent et facerent, ipse in eis esset et faceret. Habuit inter eos unum, quo malo utens bene, et suae passionis dispositum impleret, et Ecclesiae suae tolerandorum malorum praerberet exemplum. Seminato, quantum per ejus oportebat praesentiam corporalem,

¹ Matth. xiii, 47. — ² 1 Cor. xv, 28. — ³ Psal. xxxix, 10. — ⁴ Matth. iii, 2. — ⁵ Id. iv, 17. et Luc. vi, 14.

sancto Evangelio, passus est, mortuus est, resurrexit: passione ostendens quid sustinere pro veritate, resurrectione quid sperare in aeternitate debeamus, excepta altitudine Sacramenti, qua sanguis ejus in remissionem peccatorum fusus est. Conversatus est in terra quadraginta dies cum Discipulis suis, atque ipsis videntibus ascendit in caelum, et post dies decem misit promissum Spiritum sanctum: cujus venientis in eos qui crediderant, tunc signum erat maximum et maxime necessarium, ut unusquisque eorum linguis omnium gentium loqueretur: ita significans unitatem catholicae Ecclesiae per omnes gentes futuram, ac sic linguis omnibus locuturam.

CAPUT L.

De praedicatione Evangelii, quae per passiones praedicantium clarior et potentior facta est.

Deinde secundum illam prophetiam, « Ex Sion Iux prodiet » et verbum domini ex Jerusalem²: » et secundum ipsius Domini Christi praedicta, ubi post resurrectionem stupentibus eum Discipulis suis « Aperuit sensum ut intelligerent » Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et » sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis » tertio die, et praedicari in nomine ejus poenitentiam et » remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem³. » Et ubi rursus eis de adventu ejus novissimo requirentibus respondit, atque ait: « Non » est vestrum scire tempora vel momenta, quae Pater posuit » in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus sancti

¹ Act. 1, 2. — ² Isaï. ii, 3. — ³ Luc. xxiv, 46, 47.

» supervenientem in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem
 » et in tota Judæa et Samaria, et usque in fines terræ¹. »
 Primum se ab Jerusalem diffudit Ecclesia, et cum in
 Judæa atque Samaria plurimi credidissent, et in alias
 gentes itum est, eis annuntiantibus Evangelium, quos
 ipse, sicut luminaria, et aptaverat verbo, et accederat
 Spiritu sancto. Dixerat enim eis: « Nolite timere eos, qui
 » corpus occidunt, animam autem non possunt occidere². »
 Qui ut frigidi timore non essent, igne charitatis ardebant.
 Denique per ipsos, non solum qui eum et ante passionem
 et post resurrectionem viderant et audierant, verumetiam
 post obitum eorum per posteros eorum, inter horrendas
 persecutiones et varios cruciatus ac funera Martyrum præ-
 dicatum est toto orbe Evangelium, contestante Deo signis,
 et ostentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti mune-
 ribus: ut populi gentium credentes in eum, qui pro
 eorum redemptione crucifixus est, christiano amore ve-
 nerarentur sanguinem Martyrum, quem diabolico furore
 fuderunt; ipsique reges, quorum legibus vastabatur
 Ecclesia, ei nomini salubriter subderentur, quod de terra
 crudeliter auferre conati sunt; et falsos deos inciperent
 persequi, quorum causa cultores Dei veri fuerant antea
 persecuti.

¹ Act. 1, 7, 8. — ² Matth. x, 28.

CAPUT LI.

*Quod etiam per hæreticorum dissensiones fides catho-
 lica roboretur.*

I. VIDENS autem diabolus templa dæmonum deseri, et
 in nomen liberantis Mediatoris currere genus humanum,
 hæreticos movit, qui sub vocabulo christiano doctrinæ
 resisterent christianæ, quasi possent indifferenter sine
 ulla correptione haberi in Civitate Dei, sicut Civitas con-
 fusionis indifferenter habuit philosophos inter se diversa
 et adversa sentientes. Qui ergo in Ecclesia Christi morbi-
 dum aliquid pravumque sapiunt, si correpti ut sanum
 rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pesti-
 fera et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare
 persistunt; hæretici fiunt, et foras exeuntes habentur in
 exercentibus inimicis. Etiam sic quippe veris illis catholicis
 membris Christi malo suo prosunt, dum Deus utitur et
 malis bene, et diligentibus eum omnia cooperantur in bo-
 num. Inimici enim omnes Ecclesiæ, quolibet errore cæ-
 centur vel malitia depraventur, si accipiunt potestatem
 corporaliter affligendi, exercent ejus patientiam, si tari-
 tummodo male sentiendo adversantur, exercent ejus
 sapientiam; ut autem etiam inimici diligantur exercent ejus
 benevolentiam, aut etiam beneficentiam, sive suadibili
 doctrina cum eis agatur, sive terribili disciplina. Ac per
 hoc diabolus princeps impiæ Civitatis, adversus peregrin-
 nantem in hoc mundo Civitatem Dei vasa propria commo-
 vendo, nihil ei nocere permittitur. Cui procul dubio et
 rebus prosperis consolatio, ut non frangatur adversis; et re-

¹ Rom. viii, 28.

bus adversis exercitatio, ut non corrumpatur prosperis, per divinam Providentiam procuratur: atque ita temperatur utrumque ab alterutro, ut in Psalmo illam vocem non aliunde agnoscamus exortam: « Secundum multitudinem » dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ jocundaverunt animam meam¹. » Hinc est et illud Apostoli: « Spe gaudentes, in tribulatione patientes². »

II. Nam et id, quod ait idem doctor: « Quicumque » volunt in Christo pie vivere, persecutionem patientur³: » nullis putandum est deesse posse temporibus. Quia et cum ab eis qui foris sunt non scævientibus, videtur esse tranquillitas, et revera est, plurimumque consolationis affert, maxime infirmis; non tamen desunt, imo multi sunt intus, qui corda pie viventium suis perditis moribus cruciant: quoniam per eos blasphematur christianum et catholicum nomen; quod quanto est charius eis, qui volunt pie vivere in Christo, tanto magis dolent, quod per malos intus positos fit, ut minus quam piorum mentes desiderant, diligatur. Ipsi quoque hæretici, cum cogitantur habere nomen et sacramenta christiana, et Scripturas, et professionem, magnum dolorem faciunt in cordibus piorum: quia et multi volentes esse Christiani, propter eorum dissensiones hæsitare coguntur, et multi maledici etiam in his inveniunt materiam blasphemandi christianum nomen; quia et ipsi quoquo modo Christiani appellantur. His atque hujusmodi pravis moribus et erroribus hominum persecutionem patiuntur, qui volunt in Christo pie vivere, etiam nullò infestante neque vexante corpus illorum. Patiuntur quippe hanc persecutionem, non in corporibus, sed in cordibus. Unde illa vox est: « Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo. » Non enim ait: « In corpore meo. » Sed rursus quoniam cogitantur immuta-

¹ Psal. xciii, 19. — ² Rom. xii, 12. — ³ 2 Tim. iii, 12.

bilia divina promissa, et quod ait Apostolus: « Novit » Dominus qui sunt ejus¹. Quos enim præscivit, et prædestinavit conformes imaginis Filii sui²; » ex eis perire nullus potest: ideo sequitur in illo Psalmo: « Consolationes tuæ jocundaverunt animam meam. » Dolor autem ipse, qui fit in cordibus piorum, quos persequuntur mores Christianorum malorum sive falsorum, prodest dolentibus; quoniam de charitate descendit, qua eos perire nolunt, nec impedire aliorum salutem. Denique magnæ consolationes fiunt etiam de correctionibus eorum, quæ piorum animas tanta jocunditate perfundunt, quantis doloribus de sua perditione cruciaverunt. Sic in hoc sæculo, in his diebus malis, non solum a tempore corporalis præsentiae Christi et Apostolorum ejus, sed ab ipso Abel, quem primum justum impius frater occidit, et deinceps usque in hujus sæculi finem, inter persecutiones mundi et consolationes Dei peregrinando procurrit Ecclesia.

CAPUT LIII.

An credendum sit, quod quidam putant, impletis decem persecutionibus quæ fuerunt, nullam superesse, præter undecimam, quæ in ipso Antichristi tempore sit futura.

I. PROINDE ne illud quidem temere puto esse dicendum, sive credendum, quod nonnullis visum est, vel videtur, non amplius Ecclesiam passuram persecutiones usque ad tempus Antichristi, quam quot jam passa est, id est, decem, ut undecima eademque novissima sit ab Antichristo.

¹ 2 Tim. ii, 19. — ² Rom. viii, 19.

Primam quippe computant a Nerone quæ facta est, secundam a Domitiano, a Trajano tertiam, quartam ab Antonino, a Severo quintam, sextam a Maximino, a Decio septimam, octavam a Valeriano, ab Aureliano nonam, decimam a Diocletiano et Maximiano. Plagas enim Ægyptiorum, quoniam decem fuerunt, antequam inde exire inciperet populus Dei, putant ad hunc intellectum esse referendas, ut novissima Antichristi persecutio, similis videatur undecimæ plagæ, qua Ægyptii, dum hostiliter sequerentur Hebræos, in mari Rubro populo Dei per siccum transeunte, perierunt¹. Sed ego illa re gesta in Ægypto, istas persecutiones prophetice significatas esse non arbitror; quamvis ab eis, qui hoc putant, exquisite et ingeniose illa singula his singulis comparata videantur, non prophetico Spiritu; sed conjectura mentis humanæ, quæ aliquando ad verum pervenit, aliquando fallitur.

II. Quid enim, qui hoc sentiunt, dicturi sunt de persecutione, qua ipse Dominus crucifixus est? in quo eam numero posituri? Si autem hac excepta existimant computandum, tanquam illæ numerandæ sint, quæ ad corpus pertinent, non qua ipsum caput est appetitum et occisum; quid agent de illa, quæ posteaquam Christus ascendit in cælum, Jerosolymis facta est, ubi beatus Stephanus lapidatus est, ubi Jacobus frater Joannis gladio trucidatus, ubi apostolus Petrus ut occideretur inclusus et per Angelum liberatus, ubi fugati atque dispersi de Jerosolymis fratres, ubi Saulus, qui postea Paulus apostolus factus est, vastabat Ecclesiam; ubi ipse quoque jam fidem, quam persequebatur, evangelizans, qualia faciebat, est passus, sive per Judæam, sive per alias gentes, quacumque Christum ferventissimus prædicabat? Cur ergo eis a Nerone videtur ordiendum, cum ad Neronis tempora inter atro-

¹ Exod. xiv.

cissimas persecutiones, de quibus nimis longum est cuncta dicerè, Ecclesia crescendo pervenerit? Quod si a regibus factas persecutiones in numero existimant esse debere; rex fuit Herodes, qui etiam post ascensum Domini gravissimam fecit. Deinde quid respondent etiam de Juliano, quem non numerant in decem? An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere ac discere vetuit? Sub quo Valentinianus major, qui post eum tertius imperator fuit, fidei christianæ confessor extitit, militiaque privatus est¹. Ut omittam quæ apud Antiochiam facere cœperat, nisi unius fidelissimi et constantissimi juvenis, qui multis, ut torquerentur, apprehensis, per totum diem primus est tortus, inter ungulas cruciatusque psallentis libertatem atque hilaritatem miratus horruisset, et in cæteris deformius erubescere timuisset. Postremo nostra memoria Valens supradicti Valentiniani frater Ariantus, nonne magna persecutione per Orientis partes catholicam vastavit Ecclesiam²? Quale est autem, non considerare, Ecclesiam per totum mundum fructificantem atque crescentem posse in aliquibus gentibus persecutionem pati a regibus, et quando in aliis non patitur? Nisi forte non est persecutio computanda, quando rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili (27), cum ibi non essent nisi catholici, quorum plurimi martyrio coronati sunt: sicut a quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, et se ista vidisse incunctanter recordabantur, audivimus? Quid modo in Perside (28)? Nonne ita in Christianos ferbuit persecutio, (si tamen jam quievit,) ut fugientes inde nonnulli usque ad romana oppida pervenerint? Hæc atque hujusmodi mihi cogitanti, non videtur esse definiendus numerus persecutionum,

¹ Ammianus lib. xxvi. Theodoretus lib. iii, c. 15. Eutropius. — ² Eusebius, Eutropius, Orosius, etc. Ipse August. lib. ii. contra litteras Petil. c. 92.

quibus exerceri oportet Ecclesiam. Sed rursus affirmare aliquas futuras a regibus, præter illam novissimam, de qua nullus ambigit Christianus, non minoris est temeritatis. Itaque hoc in medio relinquimus, neutram partem quæstionis hujus astruentes, sive destruentes, sed tantummodo ab affirmandi quodlibet horum audaci præsumptione revocantes.

CAPUT LIII.

De tempore novissimæ persecutionis occulto.

I. ILLAM sane novissimam persecutionem, quæ ab Antichristo futura est, præsentia sua ipse extinguet Jesus. Sic enim scriptum est: « Quod eum interficiet spiritu oris » sui, et evacuabit illuminatione præsentia suæ¹. » Hic quæri solet, « Quando istud erit? » Importune omnino. Si enim hoc nobis nosse prodesset, a quo melius quam ab ipso Deo magistro interrogantibus Discipulis diceretur? Non enim siluerant inde apud eum; sed a præsentia quæsierunt, dicentes: « Domine, si hoc tempore præsentaberis, » et quando regnum Israël? » At ille: « Non est, inquit, » vestrum scire tempora, quæ Pater in sua posuit potestate². » Non utique illi de hora, vel die, vel anno, sed de tempore interrogaverant, quando istud acceperere responsum. Frustra igitur annos, qui huic sæculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc scire non esse nostrum ex ore Veritatis audiamus. Quos tamen alii quadringentos, alii quingentos, alii etiam mille ab ascensione Domini usque ad ejus ultimum adventum compleri posse

¹ 2 Thes. 11, 8. — ² Act. 1, 6, 7.

dixerunt. Quemadmodum autem quisque eorum astruat opinionem suam, longum est demonstrare, et non necessarium. Conjecturis quippe utuntur humanis, non ab eis certum aliquid de Scripturæ canonicæ auctoritate profertur. Omnium vero de hac re calculantium digitos resolvit, et quiescere jubet ille, qui dicit: « Non est vestrum » scire tempora, quæ Pater in sua posuit potestate. »

II. Sed hæc quia evangelica sententia est, mirum non est non ea repressos fuisse deorum multorum falsorumque cultores, quominus fingerent dæmonum responsis, quos tanquam deos colunt, definitum esse quanto tempore mansura esset religio christiana. Cum enim viderent nec tot tantisque persecutionibus eam potuisse consumi, sed his potius mira incrementa sumpsisse, excogitaverunt nescio quos versus græcos, tanquam consulenti cuidam, divino oraculo effusos, ubi Christum quidem ab hujus tanquam sacrilegii crimine faciunt innocentem; Petrum autem maleficiis fecisse subjungunt, ut coleretur Christi nomen per trecentos - sexaginta - quinque annos, deinde completo memorato numero annorum, sine mora sumeret finem. O hominum corda doctorum! O ingenia litterata digna credere ista de Christo, quæ credere non vultis in Christum, quod ejus discipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit, sed, ipso innocente, tamen ejus maleficus fuerit, nomenque illius, quam suum, coli maluerit magicis artibus suis, magnis laboribus et periculis suis, postremo etiam effusione sanguinis sui! Si Petrus maleficus fecit, ut Christum sic diligeret mundus, quid fecit innocens Christus, ut eum sic diligeret Petrus? Respondeant igitur ipsi sibi, et si possunt, intelligant illa superna gratia factum esse, ut propter æternam vitam Christum diligeret mundus, qua gratia factum est, ut et propter æternam vitam ab illo accipiendam, et usque ad temporariam mortem pro illo pa-

tiendam Christum diligeret Petrus. Deinde isti dii qui sunt, qui possunt ista prædicere, nec possunt avertere, ita succumbentes uni maleficio, et uni sceleri magico, quo puer, ut dicunt, anniculus occisus, et dilaniatus, et ritu nefario sepultus est, ut sectam sibi adversariam tam prolixo tempore convalescere, tot tantarumque persecutorum horrendas crudelitates, non resistendo, sed patiendo superare, et ad suorum simulacrorum, templorum, sacrorum, oraculorum eversionem pervenire permetterent? Quis postremo est deus, non noster utique, sed ipsorum, qui vel illectus tanto scelere vel impulsus est ista præstare? Non enim aliqui dæmoni, sed deo dicunt illi versus, hæc Petrum arte magica definisse. Talem deum habent, qui Christum non habent.

CAPUT LIV.

De stultissimo mendacio paganorum, quo christianam religionem non ultra trecentos-sexaginta-quinque annos mansuram esse finxerunt.

I. HÆC atque huiusmodi multa colligerem, si nondum annus ipse transisset, quem divinatio ficta promisit, et decepta vanitas credidit. Cum vero ex quo nominis Christi cultus per ejus in carne præsentiam et per Apostolos institutus est, ante aliquot annos anni trecenti-sexaginta-quinque completisint, quid aliud quærimus, unde ista falsitas refellatur? Ut enim in Christi nativitate hujus rei non ponamus initium, quia infans et puer discipulos non habebat, tamen quando habere cœpit, procul dubio tunc innotuit per ejus corporalem præsentiam doctrina et religio chris-

tiana, id est, posteaquam in fluvio Jordane ministerio Joannis est baptizatus. Propter hoc enim de illo prophetia illa præcesserat: « Dominabitur a mari usque ad mare, » et a flumine usque ad terminos orbis terræ¹. » Sed quoniam prius quam passus esset, et resurrexisset a mortuis, nondum fides omnibus fuerat definita, in resurrectione quippe Christi definita est, (nam sic apostolus Paulus Atheniensibus loquitur, dicens: « Jam nunc annuntiat » hominibus, omnes ubique agere pœnitentiam, eò quod » statuit diem, judicare orbem in æquitate, in viro, in » quo definivit fidem omnibus, resuscitans illum a mortuis²), » melius in hac quæstione solvenda inde initium sumimus: præsertim quia tunc datus est etiam Spiritus sanctus, sicut eum dari post resurrectionem Christi oportebat in ea civitate, ex qua debuit incipere lex secunda, hoc est, Testamentum Novum. Prima enim fuit ex monte Sina per Moysen, quod Testamentum vocatur Vetus. De hac autem, quæ per Christum danda erat, prædictum est, « Ex Sion prodiet lex, et verbum Domini ex Jerusalem³. » Unde et ipse per omnes gentes dixit prædicari oportere in nomine suo pœnitentiam, sed tamen incipientibus ab Jerusalem⁴. Ibi ergo exorsus est hujus nominis cultus, ut in Christum Jesum, qui crucifixus fuerat et resurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam insignibus initiis incanduit, ut aliquot hominum millia in Christi nomen mirabili alacritate conversa, venditis suis rebus ut egenis distribuerentur, proposito sancto et ardentissima charitate ad paupertatem voluntariam pervenirent, atque inter frementes et sanguinem sitiennes Judæos, se usque ad mortem pro veritate certare, non armata potentia, sed potentiore patientia præpararent⁵. Hoc si nullis magicis artibus factum

¹ Psal. lxxi, 8. — ² Act. xvii, 30, 31. — ³ Isai. ii, 3. — ⁴ Luc. xxiv, 47. — ⁵ Act. ii, 4. et iv, 4-32.

est, cur credere dubitant eadem virtute divina per totum mundum id fieri potuisse, qua hoc factum est? Si autem ut Jerosolymis sic ad cultum nominis Christi accenderetur tanta hominum multitudo, quæ illum in cruce, vel fixerat presum, vel riserat fixum, jam malefium illud fecerat Petrus, ex ipso anno quærendum est, quando trecenti-sexaginta-quinque completi sint. Mortuus est ergo Christus duobus Geminis consulibus, octavo Kalendas Aprilis (29). Resurrexit tertia die, sicut Apostoli suis etiam sensibus probaverunt. Deinde post quadraginta dies ascendit in cœlum: post decem dies, id est, quinquagesimo post suam resurrectionem die misit Spiritum sanctum. Tunc tria millia hominum Apostolis eum prædicantibus crediderunt. Tunc itaque nominis illius cultus exorsus est, sicut nos credimus, et veritas habet, efficacia Spiritus sancti; sicut autem finxit vanitas impia vel putavit, magicis artibus Petri. Paulo post etiam signo mirabili facto, quando ad verbum ipsius Petri quidam mendicus ab utero matris ita claudus, ut ab aliis portaretur, et ad portam templi, ubi stipem peteret, poneretur, in nomine Jesu Christi salvus exilivit, quinque millia hominum crediderunt: ac deinde aliis atque aliis accessibus credentium crevit Ecclesia. Ac per hoc colligitur etiam dies, ex quo annus ipse sumpsit initium, scilicet quando missus est Spiritus sanctus, id est, per Idus Maias. Numeratis proinde consulibus, trecenti-sexaginta-quinque anni reperiuntur impleti per easdem Idus consulatu Honorii et Eutythiani. Porro sequenti anno, consule Manlio Theodoro, quando jam secundum illud oraculum dæmonum aut figmentum hominum nulla esse debuit religio christiana, quid per alias terrarum partes forsitan factum sit, non fuit necesse perquirere. Interim quod scimus, in civitate notissima et

¹ Act. xxvii.

eminentissima Carthagine Africæ Gaudentius et Jovius comites imperatoris Honorii, quarto-decimo Kalendas Aprilis falsorum deorum templa everterunt, et simulacra fregerunt. Ex quo usque ad hoc tempus per triginta ferme annos quis non videat quantum creverit cultus nominis Christi, præsertim posteaquam multi eorum Christiani facti sunt, qui tanquam vera illa divinatione revocabantur a fide, eamque, completo eodem annorum numero, inanem ridendamque viderunt? Nos ergo, qui sumus vocamurque Christiani, non in Petrum credimus, sed in quem credit Petrus: Petri de Christo ædificati sermonibus, non carminibus venenati; nec decepti maleficiis, sed beneficiis ejus adjuti. Ille Petri magister Christus in doctrina, quæ ad vitam ducit æternam, ipse est et magister noster.

II. Sed aliquando jam concludamus hunc librum, huc usque disserentes, et quantum satis visum est demonstrantes, quisnam sit duarum Civitatum, cœlestis atque terrenæ, ab initio usque in finem permixtarum mortalis excursus. Quarum illa, quæ terrena est, fecit sibi quos voluit, vel undecumque, vel etiam ex hominibus falsos deos, quibus sacrificando serviret: illa autem, quæ cœlestis peregrinatur in terra, falsos deos non facit, sed a vero Deo ipsa fit, cujus verum sacrificium ipsa sit. Ambæ tamen temporibus, vel bonis pariter utuntur, vel malis pariter affliguntur, diversa fide, diversa spe, diverso amore, donec ultimo iudicio separentur, et percipiat unaquæque suum finem, cujus nullus est finis: de quibus ambarum finibus deinceps disserendum est.

et sequitur grecam lectionem, et exponebat: unde, et in 2. Editi Am. Et. et Lov. habent, semetipsos non intelligunt. At Vind. et manuscripti consentiunt. — voce semetipsos carent.